

ЎҚИТУВЧИЛАРНИНГ ПЕДАГОГИК МАҲОРАТИНИ ОШИРИШНИНГ ИЛМИЙ АСОСЛАРИ

<https://doi.org/10.53885/edinres.2022.6.6.055>

Исмаилова Зухра Карабаевна,

“Тошкент ирригация ва қишлоқ хўжалигини механизациялаш
муҳандислари институти” миллий тадқиқот университети, профессори,
п.ф.д

Маматалиев Абдакаим Маматалиевич,
Ангрен шаҳар 1- сонли Касб-хунар мактаби директори

Аннотация. Халқаро меҳнат бозори талаблари, интеграцион жараёнларнинг жадаллашуви, рақамлаштириши, саноатдаги технологик инқилоблар даврида замон талабларига мос кўникма ва малакаларга эга рақобатбардош ўрта бўгин мутахассисларини тайёрлашни, касб-хунар таълими соҳасида янги тизимни – халқаро андозаларга мос профессионал таълим тизимини талаб қилди. Айниқса олий таълим муассасаларида фаолият юритаётган профессор ўқитувчиларнинг педагогик маҳоратини янада ошириши ҳамда нутқ маданияти, ижодий саводхонликка катта эътибор берилиши лозим.

Калит сўзлар: таълим траекториялари, саводхонлик, педагогик маҳорат, креативлик, педагогик қобилият

НАУЧНЫЕ ОСНОВЫ ПОВЫШЕНИЯ ПЕДАГОГИЧЕСКОГО МАСТЕРСТВА УЧИТЕЛЕЙ

Исмаилова Зухра Карабаевна,

профессор Национального исследовательского университета
«Ташкентский институт инженеров ирригации и механизации сельского
хозяйства», доктор педагогических наук

Маматалиев Абдакаим Маматалиевич,
директор 1-й Профессиональной школы города Ангрен

Аннотация. Требования международного рынка труда, интенсификация интеграционных процессов, цифровизация, подготовка конкурентоспособных специалистов среднего класса с современными навыками и квалификацией в эпоху технологических революций в отрасли, новая система в области профессионального образования - система профессионального образования, соответствующая международным стандартам. В частности, необходимо и дальше повышать педагогическое мастерство преподавателей профессорско-преподавательского состава, работающих в высших учебных заведениях, и уделять большое внимание культуре речи, творческой грамотности.

Ключевые слова: образовательные тренинги, грамотность, педагогические навыки, креативность, педагогические способности

SCIENTIFIC FOUNDATIONS FOR IMPROVING THE PEDAGOGICAL SKILLS OF TEACHERS

Ismailova Zukhra Karabaevna

Professor of the National Research University «Tashkent Institute of
Irrigation and Agricultural Mechanization Engineers», Doctor of Pedagogical
Sciences

Mamataliev Abdakim Mamatalievich
Director of the 1st Professional School of the city of Angren

---

Abstract. Requirements of the international labor market, intensification of integration processes, digitalization, training of competitive middle-class specialists with modern skills and qualifications in the era of technological revolutions in the

industry, a new system in the field of vocational education - a system of vocational education that meets international standards. In particular, it is necessary to further improve the pedagogical skills of teachers of the teaching staff working in higher educational institutions, and pay great attention to the culture of speech, creative literacy.

Keywords: educational trainings, literacy, pedagogical skills, creativity, pedagogical abilities.

Президентимиз томонидан соҳада туб ислохотларни амалга ошириш ва замонавий профессионал таълим тизимини барпо этишнинг мақсад ва устувор вазифалари, бир сўз билан айтганда, соҳанинг янги миссияси белгилаб берилди. Шу маънода 2019 йилдаги “Ўзбекистон Республикаси олий таълим тизимини 2030 йилгача ривожлантириш концепцияси тўғрисидаги” Қарорида бир қанча масалаларга алоҳида тўхталиб ўтилган бўлиб, шулардан:

- индивидуал таълим траекторияларига асосланган, талабаларда креатив фикрлаш, амалий кўникмаларни шакллантиришга қаратилган ўқув режалар ишлаб чиқиш орқали талабалар қизиқишлари ҳамда кадрлар буюртмачилари эҳтиёжларига мувофиқ таълим дастурларини шакллантириш, уларни тасдиқлаш бўйича олий таълим муассасаларига босқичма-босқич академик мустақиллик бериш;

- талабалар билिमини баҳолаш тизим технологияларини такомиллаштириб бориш ва ҳолсоналигини таъминлаш, жумладан баҳолашнинг талабалар билан бевосита алоқасиз шакллари ривожлантириб бориш, шунингдек профессор ўқитувчиларнинг таълим самарадорлигини оширишдаги педагогик маҳорат кўникмалари ва нутқ саводхонлигини ошириш масалаларга алоҳида тўхталиб ўтилган.

«Маҳорат» сўзи арабча бўлиб, ўзаги моҳир деган сўздан. У эса эпчиллик, моҳирлик, уздабуронлик деган маъноларни аңлатади. Буни барча соҳа ва жабҳа кишиларига нисбатан қўллаш мумкин. Ўз ишининг устаси бирикмаси ҳам айнан шундан. Ҳар бир соҳанинг маҳоратли ходимлари бўлиб, уларда касбий маҳорат нуктаи назаридан яратувчанлик, илмий термин билан айтганда, креативлик, инноваторлик хусусиятлари устун туради. Бундай инсонлар мамлакат тараққиётига ўз соҳаси нуктаи назаридан муносиб ҳисса қўша оладилар. Турли соҳа, халқ хўжалигининг турли жабҳаларида фаолият юритадиган инноватор инсонлар ўз касбининг устасидирлар. Шунинг учун ҳам касбий маҳорат тушунчаси кенг қамровлидир. Ҳунарманд, меъмор, рассом, ҳайкалтарош, дурадгор, наққош кўйингки, барча касбларнинг усталари ўз соҳаси ривожига ҳисса қўша оладилар. Касбий маҳоратнинг узвий бир бўлаги, қайси соҳа ёки қайси йўналиш бўлмасин, барчасини умумлаштирадиган ўзига боғлаб турадиган жамиятнинг ўзаги ва ўзани бу педагогик маҳоратдир. Давлат ва жамият ривожланишининг асосини таъминловчи таълим ва тарбияга бевосита дахлдор педагогларга нисбатан олинганда эса, бу улкан аҳамият касб этади. Шунинг учун ҳам таълим тизимида алоҳида фан сифатида эътироф этиладигани бу педагогик маҳоратдир.» Педагогик маҳорат» тушунчаси ўтган асрнинг 80-90-йилларида илмий-назарий ва педагогик жиҳатдан асосланиб, олий таълим муассасаларида мустақил фан сифатида ўқитила бошлаган. Кейинчалик, «Педагогик технология» фани таркибига сингдириб юборилган.

Худди шу йўсинда профессор Б.Скиннернинг «Таълим технологияси – бу педагогик тажрибада психология ютуқларини қўллашдир» деган мулоҳазаси келтирилади. Булар бир-бирини инкор этмайди, балки ўзаро тўлдиришга, бойитишга хизмат қилади. Буларнинг асосида когнитивлик, эффе́ктивлик, когнитив мақсад ётишини изоҳлашади ва қуйидаги олтига хусусиятни таркибий қисм сифатида кўрсатишади.

1. Билим.

2. Тушуниш.
3. Илова.
4. Анализ.
5. Синтез.
6. Баҳолаш.

Эътибор қилинадиган бўлса, булар педагогик фаолиятнинг моҳиятини белгиловчи босқичлардир. Муҳими, фаолиятда, доимий изланишда бўлган педагогнинг тажрибаси, кўникмаси тобора ошиб боради. Фаолиятнинг икки қаноти бор бўлиб булар ташаббускорлик ва ташкилотчиликдир. Бу ҳаракат эса педагогнинг креатив жиҳатларини, ижодкорлик маҳоратини тобора ошиб боришига хизмат қилади. Фаолият – тараққиёт таъминоти.

1. Дарс бериш маҳорати. 2. Тарбиялаш маҳорати.

Ана шу ҳар иккала асос педагогнинг маҳоратини белгиловчи муҳим омиллардандир. Тўғри, бу ўринда ўқувчи билимини холис ва аниқ баҳолай олиш иқтидорини ҳам эътибордан соқит қилмаслик керак.

«Педагогик маҳорат» фанининг вазифалари «Таълим тўғрисида»ги Қонун ҳамда «Кадрлар тайёрлаш миллий дастури» талабларида ҳам муфассал белгилаб берилган. Педагогнинг замон билан ҳамнафаслиги, янги ғоя ва ташаббуслар билан ҳамқадам бўлиши, ижодий интеллектуал салоҳиятга эга бўлиши, ҳар дамда ўз устида ишлаши талаб этилади. Маълумки, илғор жамият фуқаросининг, хусусан ўқитувчининг маънавий бойлиги унинг кенг дунёқарashi, теран фикрлаш лаёқати, саводхонлиги, юксак инсоний фазилатларга бойлиги билан баҳоланади. «Барча иллатларнинг илдизи илмсизликдандир». Юнон файласуфи Сукротнинг бу фикри ёш авлоднинг юксак билим ва тафаккур соҳиби бўлиши учун барчамизнинг масъулигимизни англади.

Дарс бериш маҳорати ўқувчи диққатини жалб этиш ва эътибори ҳамда эҳтиромини қозониш билан белгиланаркан, у ушбу жиҳатларда намоён бўлади: Касбий лаёқат ва эрудитсия, психологик-педагогик тайёргарлик, таълим олувчиларни мустақил фикрлаш ва янги билимлар олишга ўргатиш маҳорати, инновацион педагогик ва ахборот технологияларини эгаллаганлик, интернетнинг глобал тармоғи билан ишлаш бўйича амалий кўникмалар, фанлараро алоқалардан фойдаланиш маҳорати, риторика ва нотиклик санъати асосларини билиш. Билимдонлик – педагог учун шарт бўлган фазилат. Унинг вазифаси ўсиб келаётган авлодга инсоният томонидан тўпланган илм хазиналарини очиб беришдир.

Фанга тегишли мавзу ва маълумотларнинг қабул қилинишида, ўқувчининг тез ва соз ўзлаштиришидаги муҳим омил бу педагогнинг нутқидир. Мутахассислар берган маълумотга қараганда ўқувчилар томонидан 1/2 фоиз ўқув материални тафаккур орқали идрок қилиш ва ўзлаштириш ўқитувчининг аниқ нутқи ва тиниқ талаффузига боғлиқ экан. Педагог товуш диапазони, тембри билан боғлаб қўлласа, сўзлари мафтункор, гаплари ёқимли ва чиройли бўлиш асносида ўқувчи, талабаларни бир зумда ўзига ром этади, бу эса мавзу мазмунини теранроқ идрок этилишига имкон яратади. Талаффузи, нутқи аниқ бўлган педагогнинг тафаккури ҳам тиниқ бўлади. Маълумки, ифодали гапиришда тил, лаб, кичик тилча, пастки жағ иштирок этади. Ўқитувчи шуларга асосланиб нутқ темпи, диққатси, товуш оҳанглари баланд, ўрта, паст қила олиш, овоз кучи, ритмикаси, диапазони устида тинимсиз машқ қилиш керак. Бу бадантарбия сингари доимий тарзда бўлиши шарт. Нутқ кўникмалари малака ҳосил қилингунга қадар мунтазам равишда машқий машғулотлар билан бўлса, машаққатли довондан ошиш мумкин. Ҳар бир ўқитувчи ўзининг тафаккур тарзига, мушоада юритиш қобилиятига, касбий йўналишига, бошқача айтганда, касбий устахонасига эга бўлиши керак.

Демак, педагогик техника ўқитувчининг фаолиятидаги касбий ва шахсий малакаларининг йиғиндисидир. Педагогик техника услубларини

хамда воситаларини тўла билиб фаолиятида тўғри қўллай оладиган педагог маҳоратлидир. Моҳият эътибори билан педагогик техника воситалари нутқ ва оғзаки бўлмаган мулоқот жараёнида ишлатиладиган воситалардир. Буларни вербал ва новербал воситалар ҳам дейиш мумкин.

Ёш ўқитувчиларнинг педагогик техникага амал қилишдаги энг катта нуқсонлари ҳам нутқни равишда эътиборга олмастан, ўқувчи, талабанинг ўзи ёхуд ота-оналари билан самимий, сидқидилдан гаплаша олмаслик, дарс жараёнларида жуда тез гапириш, монотон, яъни бир хил оҳангда сўзлаш, нутқнинг зерикарли бўлиши, сўзларни аниқ талаффуз қилолмаслик, товушларни ямлаш каби ҳолатларда кўзга ташланади.

Педагогнинг таълим-тарбия жараёнида, мулоқот пайтларида тил воситаларини истифода этиши ўқитувчи нутқи дейилади. Нутқнинг асосан учта шакли бўлиб, улардан ўз ўрни билан фойдаланиш мақсадга мувофиқ. Булар монолог, диалог ва полилог шакллари дир. Монолог педагогнинг ўзига ёки ўқувчиларга қаратилган бўлади. Унинг ички ва ташқи монолог тарзида бўлиши кузатилади. Овоз чиқармасдан хаёлий тарзда лаб пичирлатиш орқали бўлиши ички монолог, ўзи ва ўзгаларнинг эшитиши орқали бўлса, бу ташқи монологдир.

Мухими, ўқитувчи педагогик таъсир жараёнида қай бири қулай бўлса ўша нутқ шаклидан фойдаланиши мумкин. Педагогик жараёнда ўқувчининг диққат-эътиборини тортадиган ва унга таъсир ўтказадиган муҳим омил ўқитувчининг овозидир. Овоз жозибаси товуш ва сўзларни аниқ ва тиник талаффуз қилиш билан белгиланади. Ўткир нафас ва ўктам овоз соҳиблари тингловчини бефарқ қолдирмайди. Ўқитувчи овозининг кучли, ёқимли ва ширадор бўлиши маълумотни ўқувчи томонидан тез ва таъсирли қабул қилинишига замин ҳозирлайди.

Илмий манбаларда педагог овозига хос хусусиятлар, талаблар қайд этилан. Жумладан, товушнинг софлиги ва тембрнинг ёрқинлигига хос бўлган жарангдорлик, овознинг энг пастликдан энг юқорисигача бўлган даражаси, кенг диапазонлик, эркин гапирганда қулоққа яхши эшитувчанлик, яъни ҳаводорлик, узоқ ишлаш қобилитига эга – чидамлилиқ, динамика, тембр, оҳангдорликнинг турли шароитга мослашувчанлиги сингари жиҳатлар овозга хос талаблардир. Тафаккурдаги аниқлик каби талаффуздаги тиниклик ҳам аҳамиятли. Кўпгина таълим муассасаларида дарс берувчи ўқитувчи ва мураббийлар турли вилоят вакиллари бўлгани боис шевага гапиришади. Бу уларнинг қўллайдиган шева сўзларидагина эмас, балки айрим товушларнинг талаффузида ҳам яққол сезилади. Бундай ҳолатлар ўқувчи ёки талаба қулоғига ғалати эшитилади, уларда англашилмовчиликни пайдо қилиб қулги кўзгатади. Бу адабий тил меъёрларини чуқур билиш ва амал қилиш заруратини билдиради. Товушларнинг аниқ талаффуз қилинишини шакллантириш ва такомиллаштириш артикулятсия гимнастикаси орқали амалга оширилади.

Демак, сўз билан оғзаки таъсир қилишда ўқитувчи нутқи ниҳоятда мухтастар, равиш ва мулойим бўлиши, интонатсиялар ўз ўрнида ишлатилиши керак.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

N.Mahmudov. O'qituvchi nutqi madaniyati. T.: Alisher Navoiy nomidagi O'zbekiston Milliy kutubxonasi nashriyoti, 2009.

R.Qo'ng'urov va b. Nutq madaniyati va uslubiyot asoslari. T., "O'qituvchi", 1992.

A.G'ulomov, B.Qobilova. Nutq o'stirish mashg'ulotlari. T., "O'qituvchi", 1995.